

изучению творческого мышления и его особенности, а также выделены некоторые условия его формирования.

Ключові слова: *вчитель, професійне становлення, творче мислення, особливості творчого мислення, умови розвитку творчого мислення.*

Olena Malykhina. Creative thinking as a condition of becoming a successful professional future teachers.

The article creative thinking is seen as an important feature of future teacher and as a condition of his successful professional development. The approaches to the study of creative thinking and its features, but also singled out some of the conditions of its formation.

Key words: *teacher, professional development, creative thinking, creative thinking features, terms of creative thinking.*

Стаття надійшла до редакційної колегії 11.05.2014

УДК 331.485/711.57

© Мельник Ю. Б., 2014.

Мельник Юрій Борисович

Академія внутрішніх військ МВС України

ПСИХОЛОГІЧНА СЛУЖБА ВНЗ

Висвітлено тенденції розвитку та сучасний стан психологічної служби в Україні та інших державах. Проаналізовано нормативно-правову базу щодо організації психологічної служби у ВНЗ України. З'ясовано сутнісні характеристики психологічної служби. Виявлено особливості психологічної служби у ВНЗ. Введено до наукового обігу поняття «психологічна служба ВНЗ».

Ключові слова: *психологічна допомога, особливості психологічної служби, психологічна служба ВНЗ.*

Гуманізація системи освіти сприяла виникненню у вищій школі нового напрямку діяльності, який забезпечує психолого-педагогічний супровід навчального процесу. Так у вищих навчальних закладах (далі – ВНЗ) створюються психологічні служби, соціально-психологічні центри тощо. Сьогодні розвиток психологічної служби ВНЗ у значній мірі зумовлений потребами самого закладу освіти, якому він підпорядкований. Ця діяльність повинна здійснюватися у відповідності до завдань, які поставлені перед ВНЗ, а також має регламентуватися статутом цього закладу, нормативно-правовою базою і керівними документами в галузі освіти. Проте, залишається чимало невирішених питань, які постають перед ВНЗ, а саме: професійна назва роботи фахівців, які здійснюють цей психолого-

педагогічний супровід; нормативи чисельності психологів або практичних психологів, або соціальних педагогів; напрями діяльності цих служб/центрів та ін.

Ціль статті – висвітлити тенденції розвитку та сучасний стан психологічної служби в Україні та інших державах, з'ясувати сутнісні характеристики психологічної служби та виявити особливості психологічної служби у ВНЗ, ввести до наукового обігу поняття «психологічна служба ВНЗ».

Історія психологічної служби ВНЗ в Україні нетривала. Переважна більшість психологічних служб або центрів у ВНЗ України створені лише на початку цього століття, тоді як світова практика свідчить про інтенсивний розвиток таких служб/центрів у США, Канаді, Великобританії, Франції, Японії ще у другій половині ХХ століття, система ж психологічної допомоги в спеціальних службах та центрах має більш ніж вікову історію. Вперше така система з'явилася в Великобританії та США, що було зумовлено соціально-економічним контекстом розвитку цих держав. У 1870 році у Великобританії прийнятий Закон про освіту (Education Act), який став базовим документом для створення психологічних служб/центрів у освітніх закладах цієї країни. У 1896 році при Пенсильванському університеті в США створено першу психологічну клініку для діагностики дітей, а в 1915 році їх чисельність уже становила двадцять. У цей час в США зароджується і шкільна психологія, з'являються аналогічні клініки при державних школах. Їх основні завдання полягали в дослідженні індивідуальних відмінностей між дітьми, впливу цих відмінностей на навчання та поведінку [1]. Отже, психологічні центри створюються в освітніх закладах і стають важливою їх складовою, що здійснюють дослідження індивідуального розвитку особистості та забезпечують психологічний супровід процесу навчання.

Незважаючи на інтенсивний розвиток психології та відкриття психологічних центрів у закладах освіти англослов'янських держав, перша спроба створення подібних центрів в Україні відбулася лише в 30-х роках 20 сторіччя, яка на той час входила до складу РСРС. Це відбулось завдяки розвитку педології – науки, що поєднувала анатоμο-фізіологічний, біологічний, психологічний та соціальний підходи до вивчення дітей. З 1933 року, після прийняття постанови Наркомпроса РСФСР про педологічну роботу, в дитячих садках і школах починають проводитися широкомасштабні психологічні консультування, педологи в своїй діяльності активно застосовують психологічні та корекційні методи психології. Проте, вже у 1936 році виходить інша постанова ЦК ВКП(б), у якій критикується педологія, що спричиняє закриття цих центрів, лабораторій тощо. Це привело до «замороження» цього наукового напрямку на довгі роки (з цього

моменту траєкторії розвитку психологічної допомоги у нас і за кордоном різко розійшлися) і лише в 1970-1980 рр. почали створюватися умови для відродження практичної психології в освітніх закладах [1]. Відновлення організації діяльності психологічної служби освіти в нашій країні пов'язані з введенням ставки практичного (шкільного) психолога в навчально-виховних установах, переважно загальноосвітніх закладах. Ця діяльність спочатку була регламентована Постановою Державного комітету СРСР від 1988 р., а згодом, Положенням про психологічну службу в системі освіти України (Наказ Міністра освіти України № 230 від 01.07.1993 р.), у якому визначені загальні положення, зміст діяльності, структура та управління психологічною службою в системі освіти; а також змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства освіти і науки України № 439 від 07.06.2001 р. та № 616 від 02.07.2009 р., у яких зроблено уточнення вищенаведених розділів та висвітлені основні завдання, права та обов'язки практичного психолога/соціального педагога навчального закладу, фінансування діяльності психологічної служби, запропоновано формулу для розрахунку кількості ставок посад практичних психологів та соціальних педагогів у малокомплектних навчальних закладах [2; 3; 4]. Саме в останньому документі (2009 р.) наведено положення, які регламентують діяльність психологічної служби ВНЗ, зокрема: «Структура та штатний розпис психологічної служби вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації визначаються вищим навчальним закладом та фінансуються за рахунок власних коштів цього навчального закладу. Психологічна служба вищого навчального закладу III-IV рівнів акредитації підпорядковується керівнику або одному з його заступників, а у частині науково-методичного забезпечення – Українському науково-методичному центру практичної психології і соціальної роботи» [4]. Втім цей документ не дає відповіді на поставлені питання.

Отже, ВНЗ змушені інтенсивно напрацювати власний практичний досвід і розробляти чимало документів і методичних матеріалів, які регламентуватимуть їх діяльність у певній сфері задля вирішення поставлених питань і забезпечення потреб навчального закладу. Яскравим прикладом організації системи діяльності психологічної служби в розробці інструктивно-методичної бази є військові ВНЗ. Зокрема в Академії внутрішніх військ МВС України психологічна служба здійснює свою діяльність згідно з такими інструкціями: про порядок організації та здійснення психологічного супроводження військовослужбовців строкової служби; про порядок обліку і звітності діяльності психологічної служби внутрішніх військ МВС України; про роботу з військовослужбовцями, віднесеними до групи посиленої психологічної уваги; про порядок організації та

здійснення психологічного вивчення військовослужбовців внутрішніх військ, які допускаються до несення служби зі зброєю та ін.

Однак далеко не кожний ВНЗ, у якому діє психологічна служба, має таку інструктивно-методичну базу. Слід зазначити, що відсутність наказів та інструкцій адміністрації ВНЗ щодо організації діяльності психологічної служби має як негативну, так і позитивну сторони. З однієї сторони невизначеним залишаються напрями діяльності та норми часу, які відводяться для тієї чи іншої роботи, до цього ж результативність цієї роботи в значній мірі залежить від професіоналізму психолога, який змушений на власний розсуд обирати зміст, форми та методи діяльності, з іншої сторони – це надає змогу психологу бути більш мобільним у виборі актуальних напрямів діяльності, враховувати соціальне замовлення та запити студентів, сприяє розвитку його творчості, професійної майстерності.

Питанням наукового обґрунтування, практичної організації та функціонування психологічної служби в системі освіти присвятили свої праці Ю. Гільбух, К. Гуревич, І. Дубровіна, Ю. Забродін, К. Обозов, Р. Овчарова, В. Панок, А. Прихожан та інші науковці. Роботи цих вчених стали для нас основою з узагальнення досвіду в області створення та розвитку психологічної служби, зокрема у ВНЗ.

Розглянемо більш ґрунтовно суть психологічної служби. Однозначного розуміння структури та функцій психологічної служби немає. Вважаємо, її можна розглядати в широкому та вузькому значенні. На цей час виділено два найбільш загальних визначення, які відображають суть психологічної служби, її цілі, завдання та шляхи їх вирішення.

В широкому значенні, психологічна служба являє собою психологічне забезпечення різних соціальних сфер: освіти, здоров'я, виробництва та ін. Тобто, це особлива сфера психологічних послуг, яка використовується для вирішення комплексних завдань психологічної діагностики, консультації, корекції, експертизи в сферах освіти, охорони здоров'я, правопорядку, виробництва, транспорту і т.д.

У вузькому значенні психологічна служба це складова системи спеціальних установ, що створюються в різних соціальних інститутах та організаціях, покликаних надавати кваліфіковану психологічну допомогу особам, які її потребують, здійснювати соціально-психологічну адаптацію в навчальній або професійній діяльності, підвищувати рівень психологічної культури всіх суб'єктів, проводити тренінгові заняття тощо. Основні цілі такої психологічної служби – надання психологічної допомоги, забезпечення задоволення попиту на ті чи інші види психологічної допомоги.

Психологічна допомога представляє собою систему спеціальних заходів, спрямованих на попередження, пом'якшення або подолання різного роду труднощів, що виникають у студентів або педагогічних працівників, методами практичної психології, зазвичай у формі діагностики, консультування, психокорекції та психотерапії, що базуються на психологічній (немедичній) моделі.

Аналіз сучасної вітчизняної та іноземної наукової літератури щодо здійснення психологічної допомоги психологічними службами/центрами [5] дозволяє дійти висновку, що сьогодні майже немає жодної області людського життя, в якій людина залишалася б без такої допомоги. А. Бондаренко [6] виділяє такі головні області застосування психологічної допомоги: 1) в психічному (і духовному) розвитку дитині (сприяння у виборі ціннісних і моральних норм, особливо в критичні періоди розвитку тощо); 2) в подоланні екзистенціальних й особистісних проблем підлітка (допомога в подоланні почуття неповноцінності, сексуальних проблем, боротьба за особистісний та соціальний статус тощо); 3) в питаннях взаємовідносин у родині та шлюбі (подружні й батьківські конфлікти, сімейні кризи); 4) в проблематиці психічного й особистісного здоров'я (превентивна й поточна допомога при психічних і соматичних захворюваннях, духовних стражданнях, пов'язаних з розладами настрою, алкоголізмом, наркоманією, життєвими стресами, конфліктами, прикордонними станами тощо); 5) психологічна допомога вмираючому і психотерапія горя (це одна з найважчих проблем психологічної допомоги, яка сьогодні активно розробляється американськими психотерапевтами); 6) в подоланні проблем літнього віку (вироблення адекватного світогляду, задоволення емоційних запитів, відгук на виникаючі релігійні проблеми, регулярний патронаж і допомога в організації відповідного способу життя); 7) психологічна допомога в пенітенціарних закладах, лікарнях, казармах, студмістечках (проблеми особистості, спілкування, психічного стану тощо); 8) психологічна допомога й підтримка в кризових ситуаціях (раптова смерть, спроба суїциду, зґвалтування, зрада, втрата любові, роботи тощо); 9) шкільне консультування (проблеми відносин учителів й учнів, учнів між собою, питання відносин з батьками, проблеми шкільної успішності, відхилення в поведінці, розвитку здатностей тощо); 10) професійне консультування (загальне орієнтування у виборі тієї або іншої професії, складання «резюме», пошук роботи тощо); 11) психологічна допомога в кросскультурній проблематиці (бар'єри в адаптації, подолання етнічних забобонів і стереотипів у емігрантів тощо); 12) управлінське консультування (допомога в прийнятті управлінських рішень, відстеження й рішення конфліктів, робота з персоналом тощо).

Деякі з вищезазначених областей застосування психологічної допомоги базуються на медичній моделі, інші на – психологічній. На наш погляд діяльність психологічної служби ВНЗ має забезпечуватися немедичними працівниками (психотерапевтами, психологами), а практичними психологами та соціальними педагогами. Щодо розрахунку нормативів чисельності практичних психологів та соціальних педагогів у ВНЗ зазначимо, що у вирішенні цього питання адміністрація ВНЗ має керуватися «Положенням про психологічну службу системи освіти України» [4], що відповідатиме нормативно-правовій базі [2; 3; 4], а також особливостям діяльності фахівців психологічної служби у ВНЗ.

Для з'ясування особливостей психологічної служби ВНЗ розглянемо основні напрями і методи її діяльності, які сьогодні впроваджуються у вищій школі.

Чисельність ВНЗ, де організована і діє психологічна служба як в Україні, так і за кордоном, дуже велика. Серед розмаїття напрямів і методів діяльності психологічних служб ВНЗ, переважна більшість їх зводяться до напрямів, які зазначені у вищенаведених документах [2; 3; 4]. Зокрема це: *діагностика* (психологічне обстеження та моніторинг студентів та ін.); *корекція* (психолого-медико-педагогічні заходи задля усунення відхилень у психофізичному та інтелектуальному розвитку і поведінці, схильності до залежностей та правопорушень та ін.); *реабілітація* (психолого-педагогічна допомога студентам, які перебувають у кризовій ситуації, адаптації до умов навчання і життєдіяльності та ін.); *профілактика* (попередження відхилень у становленні особистості, міжособистісних стосунках, запобігання конфліктним ситуаціям у освітньому процесі та ін.); *прогностика* (проекування змісту і напрямів індивідуального розвитку студентів і складання на цій основі життєвих планів, визначення тенденцій розвитку груп та міжгрупових відносин та ін.) [4]. Існують і досить екстравагантні методи, які використовуються в роботі зі студентами ВНЗ. Наприклад, в ЛНУ імені Тараса Шевченка проводять психологічні тренінги: „Початковий курс йоги з елементами самосугестії”, „Еріксонівський гіпноз” та ін.

Досліджуючи сутнісні характеристики психологічної служби та особливості її діяльності у ВНЗ, привертає увагу робота Е. Зеєра [7], в якій автор розглядаючи діяльність психологічної служби у ВНЗ розуміє її як психологічний супровід студентів у професійній освіті. В цілому ми поділяємо цю думку, оскільки на наш погляд, одним з головних завдань психологічної служби є психолого-педагогічний та соціальний супровід освітнього процесу. Це теоретичне підґрунтя дозволило Е. Зеєру розробити технологію, що спрямована на

вирішення завдань психологічного супроводу студентів у ВНЗ за такими етапами: адаптація, інтенсифікація, ідентифікація.

На етапі адаптації (перший курс) – завдання психологічної служби полягає в наданні допомоги студентові в адаптації до нових умов життєдіяльності. Зокрема в технологічну програму входять: 1) діагностика готовності до навчально-пізнавальної діяльності, мотивів навчання, ціннісних орієнтацій, соціально-психологічних установок; 2) допомога в розвитку навчальних умінь і регуляції своєї життєдіяльності; 3) психологічна підтримка першокурсників у подоланні труднощів самостійного життя і вибудовуванні комфортних взаємин з однокурсниками і педагогами; 4) консультування першокурсників, що розчарувалися у вибраній спеціальності; 5) корекція професійного самовизначення при компромісному виборі професії.

На етапі інтенсифікації (другий і третій курси) завдання психологічної служби зводяться до діагностики особистісного і інтелектуального розвитку, наданню допомоги у вирішенні проблем, що виникають у взаєминах з іншими студентами і викладачами, а також в особистих стосунках. У технологічну програму входять методи розвиваючої діагностики, психологічного консультування, корекції особистісного і інтелектуального профілів.

На етапі ідентифікації (четвертий і п'ятий курси) завдання психологічної служби полягають «у фінішній діагностиці професійних здібностей, допомозі в знаходженні професійного поля реалізації себе, підтримці в знаходженні сенсу майбутньої життєдіяльності. Головне – допомогти випускникам професійно самовизначитися і знайти місце роботи» [7].

На підґрунті аналізу сутнісних характеристик психологічної служби та відповідно до особливостей упровадження цієї діяльності у ВНЗ введемо поняття «психологічна служба ВНЗ».

Психологічна служба ВНЗ – це складник системи державної охорони психологічного здоров'я громадян, як структурний підрозділ ВНЗ, здійснює психолого-педагогічний та соціальний супровід освітнього процесу, має чітку цілеспрямованість на надання фахової психологічної допомоги студентам, професорсько-викладацькому складу та адміністрації навчального закладу.

Таким чином, сьогодні організація психологічної служби ВНЗ є важливим напрямом діяльності, який спрямований на формування спеціальних та загальних компетенцій особистості студентів, забезпечує розвиток особистісного, інтелектуального та професійного потенціалу суспільства. Найважливішими умовами ефективності роботи психологічної служби ВНЗ є професійна взаємодія між усіма суб'єктами освітнього процесу в єдиній педагогічній системі.

Література

1. Психологические центры: Организация, содержание деятельности, документация / под ред. С. Б. Малых. – М. : Генезис, 2007. – (Психология в образовании). – 248 с.

2. Положення про психологічну службу в системі освіти України : наказ Міністерства освіти України. – № 230 від 01.07.1993 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=z0101-93>. – Назва з титул. екрану.

3. Положення про психологічну службу в системі освіти України : наказ Міністерства освіти України. – № 127 від 03.05.1999 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://ukraine.uapravo.net/data2008/base58/ukr58398.htm>. – Назва з титул. екрану.

4. Про внесення змін до Положення про психологічну службу системи освіти України : наказ Міністерства освіти і науки України. – № 616 від 02.07.2009 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://news.yurist-online.com/laws/5714/>. – Назва з титул. екрану.

5. Мельник Ю. Б. Організація роботи соціально-психологічного центру / Ю. Б. Мельник // Вісник Інституту розвитку дитини. Сер. : Філософія, педагогіка, психологія : зб. наук. пр. – К. : НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. – Вип. 19. – С. 134-140.

6. Бондаренко А. Ф. Психологическая помощь : теория и практика / А. Ф. Бондаренко. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Независимая фирма «Класс», 2001. – 336 с.

7. Зеер Э. Ф. Психология профессий: Учеб. пособ. для студентов вузов / Э. Ф. Зеер. – М. : Академический проект; – Екатеринбург : Деловая книга, 2003. – 336 с.

Юрий Мельник. Психологическая служба ВУЗа.

Освещены тенденции развития и современное состояние психологической службы в Украине и других странах. Проанализирована нормативно-правовая база по организации психологической службы в ВУЗах Украины. Выявлены существенные характеристики психологической службы. Выявлены особенности психологической службы в ВУЗе. Введено в научный оборот понятие «психологическая служба ВУЗа».

Ключевые слова: психологическая помощь, особенности психологической службы, психологическая служба ВУЗа.

Yuriy Melnyk. Psychological center institution of higher education.

Illuminating development trends and modern state psychological center in Ukraine and other's countries. Analyzed the legal and regulatory framework for the organization psychological center in the institution of higher education of Ukraine. Finding the essential characteristics of

psychological center. The features of psychological center in the institution of higher education. Permission for into scientific circulation concept of «psychological center of the institution of higher education».

Key words: *psychological assistance, features psychological center, psychological service of the institution of higher education.*

Стаття надійшла до редакційної колегії 17.01.2014

УДК 159.953.5+159.9.072

© Митроченко О. Е., 2014.

Митроченко Ольга Евгеньевна

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина

К ВОПРОСУ О ПОВЫШЕНИИ РЕФЛЕКСИВНОСТИ В ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТА

Рассмотрены вопросы содержания современного университетского образования. Особое внимание уделено изучению соотношения таких компонентов обучения, как собственно содержательный и компонент формирования необходимых учебных и профессиональных навыков будущего специалиста. Сделан вывод о необходимости постановки отдельной задачи повышения рефлексивности познавательной деятельности студента. Описана процедура по повышению рефлексивности при овладении ресурсами внимания, которая предполагает теоретическую, диагностическую и тренинговую составляющие.

Ключевые слова: *рефлексивность познавательной деятельности, задачи университетского образования, ресурсы внимания.*

Цель статьи заключается в рассмотрении и уточнении задач университетского образования, особенно в области освоения навыков учебной и профессиональной деятельности. На современном этапе развития общества, традиционно именуемом постиндустриальным, задачи университетского образования постоянно пересматриваются. В основном это связано с тем, что роль человека в информационном поле стремительно изменяется. И в условиях производства, и в условиях обучения задача накопления и переработки информации передается компьютерам, сам же человек выполняет задачи ориентировки в информационном хаосе, его критической оценки и принятия решения об уместности информации в определенных условиях. Существует мнение, что образование в содержательном плане – система консервативная, что указывает на то, что та информация, которая выносятся на изучение, не отвечает новейшим